

Mirosław SZUMIŁO

DMYTRO ŁEWYЇCKYJ – PREZES UKRAIŃSKIEGO NARODOWO-DEMOKRATYCZNEGO ZJEDNOCZENIA (UNDO) W LATACH 1925–1935

Wśród polityków ukraińskich w II Rzeczypospolitej jedną z czołowych ról odgrywał Dmytro Łewyćkyj (1877–1942) – współzałożyciel i wieloletni prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) oraz przewodniczący Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej (URP) w polskim Sejmie i Senacie. Mimo to nie doczekał się on jak dotąd swojej biografii, ani szerszego artykułu omawiającego jego działalność polityczną. Poświęcono mu tylko krótkie biogramy w słownikach biograficznych¹ i encyklopediach² oraz niewielki artykuł popularnonaukowy obejmujący aktywność na forum polskiego parlamentu w latach 1928–1930³.

Ponadto postać D. Łewyćkiego jest epizodycznie wspominana w pracach naukowych takich autorów jak Ołeksandr Zajcew, Ihor Solar, Mychajło Szwahulak i inni. Celem niniejszego artykułu jest narysowanie krótkiego szkicu biograficznego Łewyćkiego, ocena jego działalności na stanowisku prezesa UNDO i przypomnienie roli jaką odgrywał w ukraińskim życiu politycznym okresu międzywojennego.

Dmytro Łewyćkyj urodził się 30 października 1877 r. w Dobraczynie w powiecie sokalskim. Według informacji posiadanych przez polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ojciec Dmytra, Pawło Łewyćkyj, był właścicielem cegielni, kamieniołomu i młyna. Pozostawił swojemu synowi spadek w wysokości 100 tys. koron austriackich. Podobno dużą część tych pieniędzy Dmytro przeegrał w karty w czasach studenckich⁴. W 1910 r. ukończył studia prawnicze na uniwersytecie w Wiedniu, gdzie należał do stowarzyszenia ukraińskich studentów “Sicz”. W 1912 r. otworzył własną kancelarię adwokacką w Rawie Ruskiej. Należał do Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej (UNDP). W 1914 r. jako oficer rezerwy został zmobilizowany do armii austriackiej. W 1915 r. po kapitulacji twierdzy Przemyśl trafił do niewoli rosyjskiej, zesłany do Taszkientu⁵.

¹ Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny. – Warszawa, 2005. – T. 3; Довідник з історії України. – Київ, 1995. – Т. 2.

² Енциклопедія історії України / [гол. редкол. В. Смолій]. – Київ, 2009. – Т. 6: Ла–Мі.

³ Лаврук Б. Парламентська діяльність Дмитра Левицького (1928–1930) / Б. Лаврук // Краснзнавство. – 2009. – Ч. 3–4.

⁴ Posłowie i senatorowie II kadencji 1928–1930 w opiniach MSW / oprac. P. Libera (w druku).

⁵ Волинець С. Передвісники і творці Листопадового зриву: Західно-українські громадські і політичні діячі / С. Волинець. – Вінніпег, 1965. – С. 208.

Po wybuchu rewolucji w Rosji w 1917 r. przedostał się do Kijowa, gdzie zorganizował Galicyjsko-Bukowiński Komitet pomocy ofiarom wojny. Latem 1918 r. został sekretarzem Ukraińskiego Nacjonalnego Sojuszu – koordynacyjnego ośrodka ukraińskich partii politycznych i organizacji społecznych, znajdujących się w opozycji do rządu hetmana Pawła Skoropadskiego. Od początku 1919 r. do jesieni 1920 r. kierował Misją Dyplomatyczną Ukraińskiej Republiki Ludowej w Kopenhadze⁶. W świetle informacji MSW, dorobił się wówczas znacznej sumy pieniężnej, co pozwoliło mu na kupno dwóch kamienic w Berlinie, kamienicy we Lwowie oraz zaoszczędzenie 27 tys. dolarów amerykańskich⁷.

Latem 1921 r. Dmytro Łewyćkyj zamieszkał w Wiedniu, gdzie miały swoją siedzibę emigracyjne władze Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Objął funkcję przewodniczącego patriotycznej organizacji “Mołoda Hałyczyna”, do której należało wielu znanych działaczy narodowych. Jego zastępcą był Jewhen Konowalec, sekretarzem organizacji – Iwan Kedryn-Rudnyćkyj, a członkami m.in. Andrij Melnyk, Iwan Czmoła i Milena Rudnyćka. “Mołoda Hałyczyna” w swoim programie nawoływała wszystkie warstwy społeczeństwa ukraińskiego do konsolidacji w walce o niepodległość. Zwalczała nastroje ugodowe propolskie i proradzieckie, głosząc hasło “orientacji na własne siły”, co było jedną z podstaw późniejszego programu UNDO⁸.

W 1923 r. Łewyćkyj powrócił z emigracji do Lwowa i wsparł finansowo spółkę wydawniczą “Diło”, wydającą dziennik pod tymże tytułem. Dzięki uzyskanej w ten sposób pozycji osobistej mógł włączyć się do rozgrywek wewnętrznych w Ukraińskiej Narodno-Trudowej Partii (UNTP), która przeżywała kryzys wewnętrzny w związku z różnicami zdań na temat stosunku do państwa polskiego. Na zjeździe UNTP 21 maja 1923 r. przewagę w kierownictwie ugrupowania uzyskali zwolennicy “polityki realnej”, tj. walki o uzyskanie autonomii terytorialnej wszystkich ziem ukraińskich w ramach państwa polskiego⁹. Przyjęcie nowej linii politycznej doprowadziło do rozłamu w partii. Tzw. “niezależna grupa UNTP” (określana też jako lewica UNTP) odrzucała wszelkie próby porozumienia z Polakami, podtrzymując orientację radianofilską. W grudniu 1923 r. przejęła władzę w partii¹⁰.

Część działaczy UNTP, przeważnie z młodszego pokolenia, porzuciła partię i utworzyła odrębną grupę skupioną wokół założonego w kwietniu 1923 r. dwutygodnika “Zahrawa”. Odrzucali oni zarówno program autonomiczny, jak i radianofilski kierunek “grupy niezależnej”¹¹. Na bazie tej grupy powstała w kwietniu 1924 r. UPRN (Ukraińska Partia Pracy Narodowej), która dążyła do utworzenia zjednoczonego państwa ukraińskiego w

⁶ Там само. – С. 208–210.

⁷ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 618. – Арк. 34.

⁸ Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1923 / T. Dąbkowski. – Warszawa, 1985. – S. 225–226.

⁹ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków, 1989. – S. 29.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУ). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 7; Соляр І. Українське Національно-Демократичне Об’єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І. Соляр. – Львів, 1995. – С. 12.

¹¹ Там само. – С. 7.

oparcu wyłącznie o własne siły. Na początku 1925 r. wystąpiła z “tezami ukraińskiej polityki narodowej”. Zaproponowano w nich utworzenie Ukraińskiej Partii Narodowej poprzez połączenie UNTP, UPNR i nacjonalistycznej grupy Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej¹². Inicjatywa ta została przychylnie przyjęta przez kierownictwo UNTP. Zmieniono jedynie proponowaną nazwę partii na Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie. Wkrótce powołano do życia specjalną komisję konsolidacyjną, do której weszli przedstawiciele UPNR, Narodnego Komitetu UNTP (dawnej “niezależnej grupy”) i opozycyjnej grupy UNTP skupionej wokół dziennika “Diło” (Dmytro Łewyćkyj, Wołodmyr Ochrymowycz, Mychajło Stefaniwskyj)¹³.

W okresie trudnych, trwających kilka miesięcy, rozmów zjednoczeniowych, Dmytro Łewyćkyj odegrał ważną rolę pojednawczą, łagodząc osobiste animozje i różnice poglądów między poszczególnymi działaczami¹⁴. 11 lipca 1925 roku na zjeździe założycielskim UNDO został wybrany na prezesa partii. Według Iwana Kedryna, Łewyćkyj będąc nominalnym głównym redaktorem nieoficjalnego partyjnego dziennika zgromadził wokół siebie licznych zwolenników. Został prezesem UNDO jako kandydat kompromisowy, możliwy do zaakceptowania przez wszystkie frakcje¹⁵. W dokumentach polskiego MSW podkreślano natomiast, że zadecydowała o tym jego niezależność finansowa oraz pewne cechy charakteru. Był bowiem “człowiekiem kulturalnym, spokojnym i zrównoważonym”. Ponadto stwierdzono, iż “nikt z naprawdę zdolnych i zasłużonych dla społeczeństwa ukraińskiego polityków godności tej w wytworzonej wówczas sytuacji objąć nie chciał”¹⁶.

Dobrze znający go I. Kedryn-Rudnyćkyj podkreślał, że D. Łewyćkyj jako człowiek zamożny mógł całkowicie poświęcić się polityce i działalności społecznej, zwłaszcza, iż nie posiadał dzieci. Nie należał do dobrych mówców i nie lubił demagogii, toteż rzadko przemawiał na wiecach i zgromadzeniach publicznych. Był zwolennikiem pracy konstruktywnej – rozwoju kooperacji, “Ridnej Szkoły”, “Proświty”, wydawnictw itp. Potrafił zjednywać sobie ludzi, przewodniczyć naradom i dobierać współpracowników. Swoją pozycję w polityce ukraińskiej utrzymywał w dużej mierze dzięki licznym powiązaniom towarzyskim. W swoim domu na ul. Nabelaka we Lwowie często organizował przyjęcia, na które zapraszał czołowych przedstawicieli świata polityki i kultury. Pomagała mu w tym żona Iwanna z domu Szechowycz (“Pani Asia”), siostra prokuratora Sądu Okręgowego w Stryju. Ulubioną rozrywką Łewyćkiego była gra w brydża¹⁷. W polskich źródłach do jego cech negatywnych zaliczano przede wszystkim nadużywanie alkoholu

¹² Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Паліїва у міжвоєнний період / М. Швагуляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 409–412.

¹³ Соляр І. Українське Національно-Демократичне Об’єднання. – С. 25.

¹⁴ Томczyk R. Українське Зjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939 / R. Tomczyk. – Szczecin, 2006. – S. 47.

¹⁵ Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – С. 108–109.

¹⁶ Posłowie i senatorowie II kadencji 1928–1930 w opiniach MSW / oprac. P. Libera (w druku).

¹⁷ Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 109–111.

i hazardową grę w karty oraz związki pozamałżeńskie z kobietami. Sugerowano m. in. romans Łewyćkiego z posłanką Mileną Rudnyćką¹⁸.

Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie było wcieleniem w życie idei konsolidacji narodowej, lecz już na samym początku wykrystalizowały się w partii trzy rywalizujące ze sobą grupy: 1) tzw. lewica, czyli skupieni wokół tygodnika “Rada” zwolennicy orientacji na Ukrainę Radziecką; 2) centrum – główny trzon partii reprezentujący orientację “na własne siły”; 3) prawica – zwolennicy kompromisu z władzami polskimi, skupieni wokół pisma “Polityka”¹⁹. Większość w Centralnym Komitecie i Prezydium CK UNDO posiadało centrum, które składało się z byłych członków grupy “Diło” i UPNR. Dmytro Łewyćkyj objął funkcję prezesa UNDO, jego zastępcami byli Kornyo Trojan, senator Mychajło Czerkawśkyj i Hryńko Terszakowec, a sekretarzem generalnym Wołodymyr Cełewycz. Pod kontrolą tej grupy znajdowały się organy prasowe – dziennik “Diło”, tygodnik “Swoboda” i półtygodnik “Nowyj Czas”²⁰.

Łewyćkyj w swojej polityce dążył do dalszego umocnienia centrum i eliminacji skrajnych skrzydeł z kierownictwa partii. Przywódca “prawicy” Wołodymyr Baczyńskyj 12 grudnia 1926 r. został wykluczony z UNDO za naruszenie statutu partii, czyli podejmowanie samowolnych rozmów z władzami polskimi²¹. Działacze “lewicy” partyjnej, którzy zarzucali Łewyćkiemu pozornie ukrytą ugodowość względem Polski, dokonali secesji z UNDO i 15 maja 1927 r. utworzyli nowe stronnictwo pod nazwą Ukraińska Partia Pracy (UPP). Traktowali oni Ukrainę Radziecką jako podstawę przyszłego zjednoczonego socjalistycznego państwa ukraińskiego, w którym władzę miały sprawować oczywiście “klasy nieposiadające”²².

Kilka miesięcy wcześniej, w dniach 19–20 listopada 1926 r., II Narodnyj Zjazd UNDO uchwalił program partii. Zwyciężyła zdecydowanie orientacja “na własne siły” i pracę organiczną – rozbudowę narodowego stanu posiadania tworzącą podstawy pod przyszły niepodległy byt²³. Prezes Łewyćkyj, aby umocnić wpływy UNDO w społeczeństwie ukraińskim podejmował działania w dwóch kierunkach: 1) stworzenie od podstaw sieci organizacyjnej i rozszerzenie wpływów w instytucjach ekonomicznych; 2) wielkie akcje protestacyjne przeciwko polityce władz polskich w dziedzinie szkolnictwa i osadnictwa²⁴. Intensywna akcja organizacyjna przynosiła bardzo dobre rezultaty. W maju 1926 roku UNDO posiadało już rozbudowane struktury partyjne w 26 powiatach, a w listopadzie tegoż roku w 43 powiatach. W 1927 roku UNDO rozwijało energiczną akcję w kierunku całkowitego opanowania ukraińskich instytucji ekonomicznych i towarzystw kulturalno-oświatowych, co generalnie zakończyło się sukcesem.

¹⁸ Posłowie i senatorowie II kadencji 1928–1930 w opiniach MSW / oprac. P. Libera (w druku).

¹⁹ *Соляр І.* Українське Національно-Демократичне Об’єднання. – С. 31.

²⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN). – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW). – sygn. 1021-dopływ. – k. 12–13; Діло. – 1925. – Ч. 154. – С. 2.

²¹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 491. – Арк. 32.; *Соляр І.* Українське Національно-Демократичне Об’єднання. – С. 34.

²² AAN. – MSW. – sygn. 1021-dopływ. – k. 41, 71; Sprawy Narodowościowe. – 1927. – Nr 2. – S. 157; nr 3. – S. 279.

²³ *Feliński M.* Program polityczny UNDO / M. Feliński // Sprawy Narodowościowe. – 1927. – Nr 4. – S. 387.

²⁴ Діло. – 1926. – Ч. 6. – С. 1.

Po eliminacji “lewicy” i “prawicy” wydawało się, że UNDO będzie już monolitem. Lecz w przeciągu 1927 roku w łonie dawnego centrum wykrystalizowały się dwa nurty: 1) skupiona wokół pisma “Nowy Czas” grupa Palijiwa – tzw. nacjonaliści-rewolucjoniści, odrzucający wszelki kompromis z Polakami. Tworzyła ją część byłych członków UPNR utrzymująca bliskie stosunki z podziemiem zbrojnym, tj. z Ukraińską Organizacją Wojskową (UWO); 2) bardziej umiarkowana większość Centralnego Komitetu – przeważnie starsi wiekiem działacze społeczni i polityczni. Od grupy Palijiwa różnili się głównie pod względem taktyki. Dopuszczali mianowicie nawiązywanie koniecznych rozmów ze społeczeństwem i władzami polskimi²⁵. W UNDO pozostali także nieliczni “ugodowcy”, utrzymujący osobiste związki z Polakami²⁶.

W maju 1927 roku pojawiły się pogłoski o gotowości prezesa Łewyckiego do zawarcia ograniczonego kompromisu z władzami polskimi, przez co jego pozycja w partii uległa pewnemu zachwianiu. Podczas rozmowy z niemieckim konsulem w Krakowie ks. Leontij Kunićkiy stwierdził, iż “Komitet Centralny gotów jest, jeżeli byłoby to zdecydowanym życzeniem strony niemieckiej, zastąpić Dymitra Lewickiego inną osobistością”²⁷. W rzeczywistości Łewycki pozostawał niezmiennie na stanowisku negacji państwowości polskiej. W listopadzie 1927 r. odrzucił propozycję stworzenia wspólnego polsko-ukraińsko-żydowskiego bloku wyborczego w zbliżających się wyborach do Sejmu i Senatu. Wziął udział w rozmowach prowadzonych w Warszawie, w wyniku których 28 listopada 1927 roku powstał Blok Mniejszości Narodowych (BMN). Do bloku wchodził przedstawiciele UNDO oraz ugrupowań żydowskich, białoruskich i niemieckich²⁸.

Dzięki wejściu do BMN i sprawnej kampanii wyborczej UNDO odniosło spory sukces, zdobywając około 600 tys. głosów, czyli prawie 50 % uzyskanych przez ugrupowania ukraińskie. Obsadziło 23 mandaty poselskie i 9 senatorskich. Po dołączeniu do nich posłów “Sel-Sojuza” (Pawła Wasyńczuka i Ławrientija Serwetnyka) oraz bezpartyjnego Wołodymyra Zubryckiego Klub Ukraiński w Sejmie liczył 26 posłów. Wspólnie z Klubem Ukraińskim w Senacie tworzył Ukraińską Reprezentację Parlamentarną (URP). Prezesem URP został Dmytro Łewyckiy. Nie ulega wątpliwości, że potencjał intelektualny i organizacyjny UNDO koncentrował się w obrębie klubu parlamentarnego. Możemy zatem uznać, iż Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie w latach 1928–1939 miało charakter partii parlamentarnej. W czasie sesji Sejmu i Senatu ośrodek decyzyjny przenosił się ze Lwowa do Warszawy. Tam również nawiązywano niezwykle istotne kontakty z przedstawicielami rządu i innych instytucji państwowych²⁹.

Mimo przyjęcia postawy negacji i izolacji, D. Łewyckiy jako prezes URP nie rezygnował z możliwości włączenia się do gry parlamentarnej. Nie zamierzał pozbawiać się

²⁵ AAN. – MSW. – sygn. 1021-dopływ. – k. 167.

²⁶ *Макух І.* На народній службі / І. Макух. – Дітроїт, 1958. – С. 273.

²⁷ *Benecke W.* Polityka Gustawa Stresemanna a mniejszość ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej (1922–1930) / W. Benecke // *Studia Historyczne.* – 2002. – Z. 2. – S. 189–190.

²⁸ *Зайцев О.* Політичні партії Західної України у парламентських виборах 1928 р. / О. Зайцев // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 174–175.

²⁹ Na temat działalności URP zob. *Szumiło M.* Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) / M. Szumiło. – Warszawa, 2007.

wpływu na porządek obrad i bieg wydarzeń w Sejmie³⁰. URP dzięki porozumieniu z posłami i senatorami białoruskimi uzyskała należne jej stanowiska wicemarszałka Sejmu (dla Wołodymyra Zahajkewycza) i wicemarszałka Senatu (dla Mychajła Hałuszczynskiego).

29 marca 1928 r. Łewyćkyj, w sejmowej dyskusji nad prowizorium budżetowym, przedstawił deklarację polityczną URP i UNDO jako reprezentant całej “części wielkiego narodu ukraińskiego, która znalazła się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej”. Stwierdzając, że w obronie swego państwa naród ukraiński uległ przemocy ze strony Rosji, Polski i Rumunii, oświadczył: “...najwyższym, świętym i niezachwianym ideałem naszym jest niepodległość, zjednoczone ukraińskie państwo narodowe na wszystkich ziemiach ukraińskich. Dlatego wszystkie międzynarodowe akty, któremi odwieczne ukraińskie ziemie: Wschodnią Galicję wraz z Łemkowszczyzną, Chełmszczyzną, Wołyń, Podlasie i Polesie przyznano Polsce, a mianowicie: traktat w Rydze w dniu 18 marca 1921 r. i decyzję Rady Ambasadorów w Paryżu z dnia 14 marca 1923 r., jako akty, któremi pogwałcono prawo ukraińskiego narodu do samostanowienia o sobie, uważamy de jure za nieprawomocne”. Zapowiedział, że członkowie URP zasiadając w izbach ustawodawczych będą “i tą drogą dążyć do urzeczywistnienia najwyższego prawa ukraińskiego narodu”³¹. W praktyce oznaczało to oczywiście konsekwentną opozycję wobec wszystkich projektów rządowych.

30 maja 1928 r., podczas generalnej dyskusji budżetowej w Sejmie, Dmytro Łewyćkyj przedstawił dokładną ocenę sytuacji politycznej w Polsce i na Ukrainie Radzieckiej z punktu widzenia UNDO. Myśl przewodnią jego przemówienia stanowiła teza o nieuchronnym powstaniu niepodległego państwa ukraińskiego. Dokonując bardzo optymistycznej interpretacji rozwoju wydarzeń na Ukrainie Radzieckiej, prezes URP powiedział: “Obecny państwowy ustrój Związku Radzieckich Republik, obecna ukraińska republika radziecka są ostatnim etapem do zupełnego oderwania się Ukrainy od Rosji”. Prezentując stanowisko UNDO Łewyćkyj oświadczył, iż prowadzi ono walkę o ten najwyższy cel wyłącznie legalnymi środkami, a będąc partią narodową i demokratyczną jest “wrogiem międzynarodówki komunistycznej i dyktatury bolszewickiej”. Jednocześnie jednak przeciwstawił się “wszelkiej polityce interwencyjnej, któraby sztucznym sposobem miała przyśpieszyć niepodległość ukraińską nad Dnieprem”³².

Kończąc swoje wystąpienie sformułował podstawowy postulat Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej: “Państwu polskiemu dajemy rekruta i podatek, spełniamy te obowiązki, jakie musi spełniać każdy obywatel polski. Dlatego domagamy się, aby rząd traktował nas jak wszystkich innych obywateli, abyśmy nie byli obywatelami drugiej czy trzeciej klasy, aby i do nas zastosowywano Konstytucję i prawa obowiązujące w równej mierze, jak do wszystkich innych obywateli polskich”³³.

Wystąpienie prezesa URP zrobiło duże wrażenie w Warszawie i w Moskwie. Władze polskie zareagowały konfiskatą treści przemówienia w głównych ukraińskich czasopiśmie. Władze radzieckie, obok stosownej kampanii propagandowej w prasie,

³⁰ *Левицький Д.* Перші дні української парламентарної репрезентації / *Д. Левицький* // *Свобода*. – 1928. – Ч. 17. – С. 5.

³¹ Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Sejmu II kadencji. – 29 III 1928. – Ł. 9–11.

³² Там само. – Ł. 65–67, 70.

³³ Там само. – Ł. 71.

odpowiedziały przemówieniem przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej Własa Czubara, wygłoszonym 9 czerwca 1928 r. w Charkowie na zjeździe pracowników oświaty³⁴.

Łewyćkyj przywiązywał dużą wagę do rozwijania akcji propagandowej na forum międzynarodowym. W 1927 r. w porozumieniu z przedstawicielami czterech innych mniejszości narodowych zaczęto wydawać w Warszawie miesięcznik "Natio" pod redakcją Pawła Łysiaka. Zawarto także umowę współpracy z emigracyjnym dziennikarzem Wasylem Panejko, który założył Ukraińskie Biuro w Genewie³⁵.

Dowodem realizmu politycznego Łewyćkiego była decyzja o udziale posłów UNDO w Kongresach Mniejszości Narodowych. W Kongresach, odbywających się pod egidą Ligi Narodów, mogły brać udział tylko grupy mniejszościowe uznające lojalnie suwerenność i integralność państwa, w którym żyją³⁶. Odrzucając tę zasadę, na pierwszych trzech Kongresach delegaci Ukraińców z Polski pojawiali się w charakterze obserwatorów³⁷. W sierpniu 1928 roku UNDO zmieniło swoje stanowisko. Prezes Łewyćkyj na posiedzeniu IV Kongresu oświadczył, iż reprezentanci narodu ukraińskiego w Polsce zdecydowali się przystąpić do pracy w Kongresach Mniejszości Narodowych w charakterze rzeczywistych członków ze względu na konieczność walki o podstawowe prawa kulturalne zagwarantowane w traktatach międzynarodowych. Jednocześnie zaznaczył dobitnie, że naród ukraiński "nie pogodził się z faktem wcielenia go do obcych ciał państwowych" i nie wyrzeknie się swoich dążeń niepodległościowych³⁸.

Zdaniem Osypa Nazaruka, na początku 1928 roku przodującą rolę w CK UNDO odgrywały 4 osoby: prezes Łewyćkyj, związani z UWOP Palijiw i Cełewycz oraz prałat Kunyćkyj³⁹. W tej sytuacji grupa Palijiwa bez trudu przekonała Łewyćkiego do bezkompromisowej postawy wobec państwa polskiego. Deklaracja sejmowa prezesa URP z 29 marca 1928 r. wytyczyła kurs skrajnej opozycji w stosunku do wszystkich kolejnych gabinetów. Radykalizacja nastrojów w społeczeństwie i wśród członków UNDO jesienią 1928 r., spowodowała zbliżenie się partyjnego centrum, kierowanego przez D. Łewyćkiego, do grupy Palijiwa. Na III Narodnym Zjeździe UNDO, w dniach 24–25 grudnia 1928 r., w kierownictwie partii umocnili się radykalni nacjonałiści. Lubomyr Makaruszka objął funkcję generalnego sekretarza UNDO. "Ugodowcy" ponieśli zdecydowaną porażkę⁴⁰.

5 grudnia 1929 r. w sejmowej dyskusji nad preliminarzem budżetowym na rok 1930/31, D. Łewyćkyj skonstatował dalsze zaostrzenie się stosunków polsko-ukraińskich.

³⁴ Sprawy Narodowościowe. – 1928. – Nr 3–4. – S. 409; Новий Час. – 1928. – Ч. 82. – С. 5.

³⁵ Соляр І. УНДО і Польща в 1928–1930 рр.: пошук шляхів порозуміння / І. Соляр // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 179.

³⁶ ЦДІАУ. – Ф. 493. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 219.

³⁷ Там само. – Арк. 238; Biuletyn Informacyjny MSW. – 1925. – Nr 3–4. – S. 1; Sprawy Narodowościowe. – 1927. – Nr 3–4. – S. 398.

³⁸ AAN. – Delegacja RP przy Lidze Narodów. – Sygn. 264. – K. 204; Sprawy Narodowościowe. – 1928. – Nr 3–4. – S. 325–327.

³⁹ ЦДІАУ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 195. – Арк. 19.

⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 471. – Арк. 18, 26; AAN. – Urząd Wojewódzki we Lwowie. – Sygn. 7. – K. 333; Sprawy Narodowościowe. – 1928. – Nr 6. – S. 722.

Winą za ten stan rzeczy obarczył naturalnie politykę obozu rządzącego. Generalnie przemawiał jednak w spokojniejszym tonie, niż w poprzednich swoich wystąpieniach na trybunie sejmowej. Ponadto wysunął pewne akcenty pojednawcze wobec władz. Zdecydowanie odciął się od aktów terroru ze strony ukraińskiego podziemia. Politykę URP określił jako konstruktywną opozycję: „Pozytywne nasze wskazania mieszczą się w szeregu dokładnie i rzetelnie opracowanych wniosków i projektów ustaw w dziedzinie kulturalnej i gospodarczej. Wnioski te nie mają charakteru zamachu, spisku czy irredenty, nie mają nawet w ogóle nic z polityką wspólnego”. Zamiast frazesów o prawie do samostanowienia i haseł niepodległościowych, wystąpił z programem pozytywnym. Domagał się realizacji zasady równouprawnienia wszystkich narodowości w dziedzinie szkolnictwa, samorządu i działalności gospodarczej⁴¹. Inne ugrupowania ukraińskie odebrały przemówienie Łewyćkiego jako wyraźną ofertę ugodową pod adresem władz⁴².

Na początku 1930 r., w związku z wydarzeniami na Ukrainie Radzieckiej (faktyczna likwidacja Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej i głośny proces 45 członków Związku Wyzwolenia Ukrainy) działacze partyjnego centrum skłaniali się stopniowo ku złagodzeniu stanowiska wobec Polski. W tym czasie doszło również do konfliktu na tle osobistym między Palijiwem i Łewyćkim⁴³. W świetle tych faktów wiele prawdopodobne wydają się krążące wówczas pogłoski o rozmowach sondażowych kierownictwa UNDO z przedstawicielami władz, choć nie znajdują one potwierdzenia w dokumentach źródłowych. Jednakże UNDO nie było jeszcze przygotowane na zmianę swej zasadniczej linii politycznej, toteż próby porozumienia z rządem musiały zakończyć się niepowodzeniem⁴⁴.

Wiele wskazuje na to, że D. Łewyćkyj, tak jak inni liderzy ukraińskiego ruchu narodowego, uznawał w tym czasie konieczność prowadzenia polityki przeciwko Polsce na dwóch równorzędnych płaszczyznach – legalnej i nielegalnej. Toteż akceptował rozbudzanie nastrojów antypaństwowych na wiecach poselskich i utrzymywał kontakty z kierownictwem UWO–OUN. Spotykał się z Jewhenem Konowalcem podczas pobytów w sanatorium w Karlsbadzie. Odmawiał też wydania przez UNDO deklaracji potępiającej działalność podziemia⁴⁵.

W listopadzie 1930 r. odbyły się przyspieszone wybory do Sejmu i Senatu RP. W województwach południowo-wschodnich kampania wyborcza przebiegała w cieniu trzech niezwykle brzemiennych w skutki wydarzeń: 1) akcji sabotażowej UWO–OUN; 2) przeprowadzonej przez władze polskie akcji pacyfikacyjnej; 3) aresztowań byłych parlamentarzystów ukraińskich i polskich.

UNDO stworzyło wspólny blok wyborczy z Ukraińską Socjal-Radykalną Partią (USRP). Akcja wyborcza od początku napotykała na wiele trudności. Unikano zwoływania zgromadzeń publicznych, organizując jedynie poufne narady i zebrania. W nocy z 9 na 10 września rozpoczęły się aresztowania byłych parlamentarzystów ukraińskich,

⁴¹ Sprawozdanie stenograficzne z 62 pos. Sejmu II kad. – 5 XII 1929. – Ł. 75–82.

⁴² AAN. – MSW. – Sygn. 959. – K. 301.

⁴³ ЦДІАУ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 144.

⁴⁴ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław, 1979. – S. 156–157.

⁴⁵ Соляр І. УНДО і Польща в 1928–1930 рр. – С. 179–180.

co wprowadziło w szeregach UNDO dużą dezorientację⁴⁶. W sumie w trakcie kampanii wyborczej aresztowano aż 19 członków byłych członków URP. Generalne uderzenie władz bezpieczeństwa w kierownictwo partii nastąpiło 30 października 1930 r., gdy przeprowadzono rewizję w prywatnych mieszkaniach Łewyckiego i Makaruszki, po której obaj zostali aresztowani⁴⁷. Głównym dowodem przeciwko nim był regulamin stosunków między Prezydium UNDO i szefem Ukraińskiego Biura w Genewie Wasylem Panejką. W rezultacie tego odkrycia uzyskano od władz sądowych nakaz aresztowania całego Prezydium⁴⁸.

W wyborach do Sejmu i Senatu III kadencji, w warunkach terroru stosowanego przez władze, UNDO zdobyło tylko 17 mandatów poselskich i 3 senatorskie. Trzech działaczy UNDO – Wołodymyra Kochana, D. Łewyckiego i L. Makaruszkę, zatrzymano w areszcie pomimo, że uzyskali mandat poselski. Na Łewyckim i Makaruszce ciążył poważny zarzut: popieranie Ukraińskiej Organizacji Wojskowej i prowadzonej przez nią akcji przeciw państwu polskiemu poprzez przekazywanie zasiłków pieniężnych z funduszy UNDO⁴⁹. W końcu maja 1931 r. sędzia Januszewski na polecenie Ministerstwa Sprawiedliwości zamknął śledztwo w sprawie Łewyckiego, po czym przesłał akta do prokuratury. Od tej pory sprawa mogła być załatwiona w każdej chwili, lecz na wyraźne żądanie Ministerstwa zwlekano z wytoczeniem procesu sądowego⁵⁰.

Aresztowanie Łewyckiego i innych członków Prezydium CK UNDO oraz przetrzymywanie ich w więzieniu miało swój konkretny cel polityczny. Władze polskie liczyły na to, że władzę w partii i w URP przejmie grupa działaczy umiarkowanych z Mychajło Hałuszczynskim na czele. Dostrzegali oni bezcelowość dotychczasowej polityki “negacji i maksymalizmu”, która groziła w praktyce utratą ukraińskiego stanu posiadania w dziedzinie szkolnictwa i spółdzielczości. Wierzyli również w możliwość zawarcia jakiejś formy porozumienia z obozem rządzącym i uzyskania tą drogą realnej poprawy sytuacji ukraińskich instytucji gospodarczych i kulturalnych. Na początku 1931 r. podjęli próby rozmów z rządem, które zakończyły się jednak niepowodzeniem⁵¹.

Dmytro Łewyckij wyszedł z aresztu za kaucją 15 lipca 1931 r. Przemawiając w Sejmie, 4 lutego 1932 r. dokonał bilansu polityki rządu wobec ludności ukraińskiej w ciągu ostatniego roku budżetowego. Stwierdził przede wszystkim, że “pacyfikacja nie zakończyła się w r. 1930, trwała ona przez cały rok 1931 i trwa do dnia dzisiejszego, chociaż w tym roku nie krwawa i nie używano do niej wojska”. Mówił m.in. o znęcaniu się policji nad bezbronną ludnością, niszczeniu ukraińskiego szkolnictwa, używaniu pogardliwej nazwy “rusiński” zamiast “ukraiński” i nakładaniu kar administracyjnych za śpiewanie hymnu narodowego lub wywieszanie godła narodowego⁵².

⁴⁶ AAN. – UW w Tarnopolu. – Sygn. 14. – K. 10, 23, 26; Дiло. – 1930. – Ч. 204. – С. 4; Ч. 206. – С. 2.

⁴⁷ ДАЛЮ. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 606. – Арк. 87; Спр. 636. – Арк. 13.

⁴⁸ Там само. – Арк. 16.

⁴⁹ ЦДІАУ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 860. – Арк. 47.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. – S. 174–176.

⁵² Sprawozdanie stenograficzne z 48 pos. Sejmu III kad. – 4 II 1932. – Ł. 41–43.

Na IV Narodnym Zjeździe UNDO, odbywającym się w dniach 25–26 marca 1932 r., doszło do kolejnego ostrego starcia między opozycyjną grupą Palijiwa, a kierownictwem ugrupowania, popieranym przez działaczy centrowych i umiarkowanych. Wasyl Mudryj zwrócił uwagę na konieczność wysunięcia “praktycznych” celów politycznych, do których zaliczał w pierwszym rzędzie postulat autonomii terytorialnej w granicach Polski. Przyjęte przez Zjazd rezolucje polityczne były wyrazem kompromisu między opozycją i kierownictwem partii. Pominięto w nich kwestię autonomii, potwierdzając dotychczasowe główne zasady programowe partii. Całkowitą klęskę poniosła natomiast grupa radianofilska. W rezolucjach zdecydowanie potępiono dyktaturę komunistyczną na Ukrainie Radzieckiej i wezwano społeczeństwo ukraińskie do “bezwzględnej walki z komunizmem we wszystkich jego jawnych, czy zamaskowanych (filosowieckich) postaciach”⁵³. Kierownictwo partii posiadało poparcie większości delegatów, lecz poszło na kompromis – najprawdopodobniej z obawy przed rozłamem w stronnictwie. To posunięcie nie zlikwidowało jednak tarć wewnętrznych w UNDO, odsuwając tylko ostateczną rozgrywkę na czas bliżej nieokreślony.

Dmytro Łewyćkyj skłaniał się coraz bardziej do umiarkowanej linii postępowania wobec władz polskich. Obawiał się wznowienia akcji terrorystycznej przez OUN, która mogła ściągnąć represje na ukraińskie kooperatywy, “Ridną Szkołę”, “Proświtę” i inne legalne instytucje społeczne. Postanowił powstrzymać nacjonalistów przed podjęciem takiego kroku. W. Mudryj odbył rozmowę z J. Konowalcem w Wiedniu, która nie przyniosła porozumienia. Oznaczało to faktyczne zerwanie kontaktów UNDO z OUN⁵⁴. 3 listopada 1932 r. Łewyćkyj w spokojnym tonie wygłosił przemówienie w Sejmie, uważane w kierownictwie UNDO za swego rodzaju ofertę pod adresem rządu. Przywódcy partii podkreślali, iż UNDO zrobiło w ostatnim czasie wielką robotę w społeczeństwie ukraińskim w kierunku wewnętrznej pacyfikacji nastrojów i umysłów i nadal zamierza nad tym pracować. Powodzenie całej akcji zależało w dużym stopniu od stosownych posunięć władz⁵⁵. W sprawozdaniu wojewody lwowskiego deklarację Łewyćkiego nazwano również “punktem zwrotnym” w polityce obozu ukraińskiego⁵⁶. Rachuby posłów i senatorów URP okazały się jednak złudne, ponieważ rząd zdecydowanie odrzucał w tym okresie koncepcję “ugody” z UNDO, realizując strategię bezpośredniego porozumienia się z ludnością ukraińską ponad głowami “nieodpowiedzialnych polityków”.

Latem 1933 r. opozycja wewnątrzpartyjna przeciwko prezesowi Łewyćkiemu uległa dużemu osłabieniu wskutek wykluczenia Dmytra Palijiwa z szeregów UNDO, za działanie na szkodę partii i złamanie dyscypliny organizacyjnej. Tymczasem uwaga całego społeczeństwa ukraińskiego w Polsce skierowała się na wschód. W 1932 r. na Ukrainie Radzieckiej zakończono przymusową kolektywizację rolnictwa. Wkrótce potem przeprowadzono wielką czystkę w ukraińskich elitach państwowych i partyjnych. W rezultacie masowych rekwizycji zboża i innych produktów na przednówku 1933 r.

⁵³ AAN. – MSW. – Sygn. 1040. – K. 26; Sprawy Narodowościowe. – 1932. – Nr 2–3. – S. 230–237.

⁵⁴ AAN. – MSW. – Sygn. 1040. – K. 1, 72–73.

⁵⁵ Там само. – K. 132–134, 137.

⁵⁶ AAN. – UW we Lwowie. – Sygn. 13. – K. 164.

nastał katastrofalny głód, który według obliczeń współczesnych ukraińskich historyków i demografów pochłonął od 3 do 7 mln osób⁵⁷.

Wydarzenia na Ukrainie Radzieckiej stanowiły główny temat wystąpienia D. Łewyckiego w Sejmie 3 listopada 1933 r. Na wstępie przedstawił on walkę Ukraińców przeciwko komunistycznej dyktaturze i represje jakie ich za to spotkały. Wyraził pogląd, iż głód został specjalnie wywołany przez władze w Moskwie w celu stłumienia wolnościowego ruchu chłopów ukraińskich. W imieniu społeczeństwa ukraińskiego w Polsce zapowiedział: „Będziemy wytrwale mobilizowali psychiczne siły narodu do walki z bolszewizmem i do rewanżu za te nieludzkie krzywdy i cierpienia, aż do pełnego zwycięstwa”. Następnie skrytykował postawę władz polskich wobec ZSRR. Przestrzegł, że pakt o nieagresji „przyniesie na dalszą metę tylko szkodę państwu polskiemu tak, jak wszelki sojusz z Moskwą kończył się dla Polski zawsze tragicznie”⁵⁸.

D. Łewyckij przedstawił także negatywne stanowisko UNDO wobec OUN. Zauważył przy tym, że młodzież ukraińska ulegała wpływom radykalnych nacjonalistów z powodu braku możliwości działalności legalnej. Tak więc klucz do rozwiązania problemu leżał po stronie rządu⁵⁹. UNDO rozpoczęło wówczas szeroko zakrojoną akcję propagandową przeciwko stosowanym przez OUN metodom walki, oskarżając jej przywódców o wpajanie w umysły młodzieży idei destruktywizmu i szerzenie najgorszej demagogii⁶⁰.

Tragedia Ukraińców w ZSRR i załamanie się etosu podziemia wpłynęły na stopniowe utrwalanie się w społeczeństwie, a tym samym wśród członków UNDO przekonania o konieczności ustalenia jakiegoś „modus vivendi” z władzami polskimi. Duże znaczenie dla zmiany stanowiska względem państwa polskiego miało również zawarcie 26 stycznia 1934 r. paktu o nieagresji pomiędzy Polską i Niemcami. Ponadto 22 stycznia 1943 r. minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Janusz Jędrzejewicz zasugerował, iż nadszedł czas na naprawę stosunków polsko-ukraińskich i „zaniechanie ostrej walki na terenach mieszanych”⁶¹. W odpowiedzi 6 lutego 1934 r. Łewyckij w swoim przemówieniu sejmowym podkreślił: „Jesteśmy w pełni świadomi tego, że tak zatruta atmosfera naszych wzajemnych stosunków jest na dłuższą metę szkodliwa”⁶². Gotowość do kompromisu została jednak wtedy zignorowana przez władze polskie.

25 stycznia 1935 r., w trakcie debaty nad budżetem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Komisji Budżetowej Sejmu, minister Marian Zyndram-Kościałkowski zwrócił się do polityków UNDO z apelem, by mieli odwagę jasno przedstawić swoje stanowisko, ponieważ tylko na takiej platformie można budować wzajemne stosunki⁶³. 5 lutego 1935 r. D. Łewyckij w imieniu URP stwierdził, że państwo polskie może

⁵⁷ Chojnowski A. Ukraina / A. Chojnowski. – Warszawa, 1997. – S. 98–100; Kuśnierz R. Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933) / R. Kuśnierz. – Toruń, 2005. – S. 192–195.

⁵⁸ Sprawozdanie stenograficzne z 103 pos. Sejmu III kad. – 3 XI 1933. – Ł. 92–94.

⁵⁹ Там само. – Ł. 100–101.

⁶⁰ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. – S. 201.

⁶¹ Sprawy Narodowościowe. – 1934. – Nr 1. – S. 61.

⁶² Sprawozdanie stenograficzne z 111 pos. Sejmu RP III kad. – 6 II 1934. – Ł. 3–10.

⁶³ AAN. – Biuro Sejmu. – Sygn. 53. – K. 142–146, 191–192.

zapewnić Ukraińcom możliwość “samodzielnego rozwoju we wszystkich dziedzinach życia” poprzez nadanie autonomii terytorialnej⁶⁴. Przyznał, że Ukraińcy chcieli najpierw wywalczyć niepodległość wyłącznie własnymi siłami, a następnie w oparciu o Ukrainę Radziecką, lecz obie koncepcje okazały się nierealne. W zaistniałych okolicznościach opowiedział się za rezygnacją z postulatu “soborności” (zjednoczenia) na rzecz koncepcji stworzenia własnego państwa na Ukrainie naddnieprzańskej: “To właśnie państwo możemy i musimy budować w centrum narodu ukraińskiego, w Kijowie i przy pomocy i w porozumieniu z państwami środkowo i zachodnio-europejskimi”⁶⁵.

Koncepcja wysunięta przez Łewyćkiego opierała się na przekonaniu, że rozbitcie ZSRR i powstanie niezależnego państwa ukraińskiego nad Dnieprem leży w interesie państw europejskich. W tym właśnie upatrywał szansę na trwałe porozumienie polsko-ukraińskie: “W tej wielkiej przebudowie stosunków politycznych na wschodzie Europy, jaka może nastąpić już w najbliższych latach, Polska, jako najbliższy sąsiad i może najbardziej zainteresowana będzie musiała wziąć aktywny udział. [...] Sądzę, że powinny tu się zejść interesy obu narodów”⁶⁶. Politycy UNDO mieli nadzieję, że Polska w sojuszu z Niemcami przystąpi do krucjaty antyradzieckiej. Wypowiedź Łewyćkiego o nadchodzącej “przebudowie” wschodniej Europy wiązała się być może z wizytą Hermana Göringa w Warszawie, która miała miejsce kilka dni wcześniej. Göring powołując się na kanclerza Adolfa Hitlera zaproponował Piłsudskiemu podział ZSRR na strefy wpływów, przy czym Ukraina została określona jako “rejon zainteresowania” Polski, natomiast obszary północno-wschodnie miały przypaść Niemcom. Nie można wykluczyć, iż Łewyćkyj posiadał informacje na temat niemieckich planów wobec Polski i ZSRR⁶⁷.

Przyczyny złożenia deklaracji wyjaśniono na łamach dziennika “Diło” 14 lutego 1935 r. Stwierdzono, że obiektywne fakty: stabilizacja polskiej państwowości, terror panujący na Ukrainie Radzieckiej oraz utworzenie jednolitego ukraińskiego frontu antykomunistycznego, postawiły przed wszystkimi Ukraińcami na świecie nowe zadania: “ratowanie samej fizycznej egzystencji narodu na jego centralnych ziemiach i równocześnie z tym troszczenie się o inny ośrodek życia ukraińskiego, który mogłby znowu przejąć rolę narodowego Piemontu”⁶⁸. W sprawozdaniu wojewody lwowskiego deklarację Łewyćkiego oceniono jako dowód wejścia przez UNDO na drogę praktycznego myślenia o przyszłości⁶⁹.

Decyzja o wszczęciu pertraktacji z obozem rządzącym zapadła na posiedzeniu CK UNDO 25 lutego 1935 r. Urzędnicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zażądali, by w rozmowach nie brał udziału Dmytro Łewyćkyj. On sam, uważając siebie za osobę zadrażniającą stosunki między partnerami, postanowił usunąć się na bok. 13 kwietnia 1935 r. wziął 3-miesięczny urlop “ze względu na stan zdrowia”. 8 czerwca złożył

⁶⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 128 pos. Sejmu III kad. – 5 II 1935. – Ł. 26–29.

⁶⁵ Там само. – Ł. 28–30.

⁶⁶ Там само. – Ł. 31–32.

⁶⁷ *Budurowycz B.* Polska i problem ukraiński w latach 1921–1929 / B. Budurowycz // *Zeszyty Historyczne.* – 1983. – Z. 66. – S. 39; *Wojciechowski M.* Stosunki polsko-niemieckie 1933–1938 / M. Wojciechowski. – Poznań, 1980. – S. 236–237.

⁶⁸ Українська неоправність: ставка на міжнародного коня // *Діло.* – 1935. – Ч. 39. – С. 1–2.

⁶⁹ AAN. – UW we Lwowie. – Sygn. 20. – K. 23.

natomiast rezygnację z funkcji prezesa UNDO. Centralny Komitet nie przyjął tego do wiadomości, postanawiając, iż oficjalnie pozostanie on na urlopie aż do czasu wyborów. Urzędującym zastępcą prezesa był przez cały czas Wasyl Mudryj⁷⁰.

Do zawarcia kompromisu wyborczego z rządem doszło 29 maja 1935 r. Minister Zyndram-Kościałowski przyjął wówczas na długiej audiencji delegację UNDO w składzie: Mudryj, Ostap Łuckij i Cełowycz. Ukraińcy przedstawili 18 najpilniejszych postulatów, do których władze odnosiły się “w zasadzie pozytywnie”. W zamian zobowiązali się do wzięcia udziału w planowanych na wrzesień wyborach do Sejmu i Senatu na podstawie nowych ordynacji wyborczych. MSW zastrzegło sobie prawo do zatwierdzenia kandydatów na posłów. W praktyce nie zgadzano się na dwie kandydatury: Łewyćkiego i Rudnyćkiej⁷¹.

Łewyćkij na łamach “Diło” przyznał, że bojkot wyborów w 1922 roku był “poważnym błędem politycznym”. Według niego Ukraińcy powinni pójść do wyborów, ponieważ “Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna jest i będzie jedyną reprezentacją narodu ukraińskiego wobec władz i na zewnątrz”⁷². Później poddawał krytyce zawarty kompromis wyborczy ze względu na wyłączenie z niego terenów Wołynia, Polesia i Chełmszczyzny, co równało się zaakceptowaniu kordonu sokalskiego⁷³.

Po wyborach, w których UNDO uzyskało 13 mandatów poselskich i 4 senatorskie, 12 października 1935 r. D. Łewyćkij oficjalnie zrezygnował z funkcji prezesa UNDO. Jego miejsce zajął Wasyl Mudryj, zaś Łewyćkij został jednym z wiceprezesów⁷⁴. W połowie 1936 r. w łonie UNDO i URP wykrystalizowała się nieformalna grupa opozycyjna, zwana potocznie “grupą Diła”. Jej ośrodek organizacyjny tworzyło kolegium redakcyjne tegoż dziennika: I. Kedryn-Rudnyćkij, Iwan Nimczuk i Wołodmyr Kuźmowycz. Faktycznym przywódcą był natomiast Łewyćkij⁷⁵. Wobec niewielkich efektów “normalizacji stosunków polsko-ukraińskich”, w szeregach UNDO stopniowo narastało niezadowolenie z polityki kierownictwa partii. Pogłębiał się konflikt wewnętrzny, który załagodzone na V Narodnym Zjeździe UNDO w dniach 4–5 stycznia 1938 r. W wyniku zawartego kompromisu Łewyćkij nie wszedł jednak do Prezydium CK UNDO⁷⁶.

W praktyce podział w partii trwał nadal. Jesienią 1938 r. D. Łewyćkij wypowiadał się przeciwko udziałowi Ukraińców w kolejnych wyborach do Sejmu i Senatu RP. Podpisał także odezwę protestującą przeciwko represjom stosowanym przez władze polskie na ziemiach ukraińskich. W efekcie kolejnych rozmów mediacyjnych w lutym 1939 r.

⁷⁰ AAN. – UW we Lwowie. – Sygn. 20. – K. 27; Biblioteka Narodowa. – Archiwum Towarzystwa im. T. Szewczenki. – UNDO. Centralny Komitet 1926–36 (mf 70047). – K. 291–293; Діло. – 1935. – Ч. 105. – С. 4.

⁷¹ *Кедрин І. Життя – події – люди.* – С. 253–254; *Chojnowski A. Koncepcje polityki.* – S. 204–205.

⁷² *Левицький Д. Майбутня У. П. Репрезентация / Д. Левицький // Діло.* – 1935. – Ч. 110. – С. 4–5.

⁷³ Діло. – 1935. – Ч. 275. – С. 1.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ *Кедрин І. Життя – події – люди.* – С. 266; Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II kwartał 1936 r. – Warszawa, 1936. – S. 22.

⁷⁶ *Томczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne.* – S. 260.

powrócił na stanowisko wiceprezesa UNDO. Latem 1939 r. w obliczu zagrożenia wojną Polski z Niemcami, kierownictwo UNDO stanęło otwarcie po stronie państwa polskiego. D. Łewyćkyj 27 lipca 1939 r. pisał, że Ukraińcy powinni nadal konstruktywnie pracować na polu kultury i gospodarki, ale jednocześnie muszą się przygotować do obrony słuszných praw narodu na wypadek konfliktu zbrojnego. Ponadto opowiadał się za konsolidacją ukraińskich sił politycznych w postaci ponadpartyjnej reprezentacji narodowej⁷⁷.

Po agresji radzieckiej 17 września 1939 r. D. Łewyćkyj, w przeciwieństwie do Wasyla Mudrego i wielu innych działaczy UNDO, nie udał się na zachód, lecz pozostał we Lwowie. 28 września NKWD aresztował pięciu członków „kierowniczego centrum UNDO”: Łewyćkiego, Łuckiego, Cełewycza, Nimczuka i Kuźmowycza. Zarzucano im, że przy pomocy Polski i innych państw dążyli do oderwania Ukrainy od Związku Radzieckiego⁷⁸. Łewyćkyj trafił następnie do moskiewskiego więzienia na Łubiance. 19 listopada 1940 r. został skazany na 5 lat łagrów za udział w antyradzieckiej organizacji nacjonalistycznej (czyli UNDO)⁷⁹. Po ogłoszeniu przez władze radzieckie amnestii dla byłych obywateli polskich 12 sierpnia 1941 r., Łewyćkiego przez pomyłkę zwolniono z łagru, chociaż pozostałych działaczy UNDO nie wypuszczono. Wycieńczony i schorowany trafił do obozu Armii Polskiej dowodzonej przez gen. Andersa w Buzułuku. Niestety jeden z polskich oficerów uznał go za osobę niepotrzebną i odesłał z innymi cywilami do Buchary. Polski ambasador w Związku Radzieckim Stanisław Kot, gdy się o tym dowiedział, stwierdził: „to złoto stracone dla nas”. Rząd polski potrzebował bowiem znanego działacza ukraińskiego, aby dla celów propagandowych zasiadał on w emigracyjnym parlamencie – Radzie Narodowej RP⁸⁰. Dmytro Łewyćkyj zmarł z wycieńczenia i trudów 31 października 1942 r. w domu opieki w Bucharze.

Dmytro Łewyćkyj jako prezes UNDO odgrywał niewątpliwie dużą rolę w ukraińskim życiu politycznym w II Rzeczypospolitej. Swoją karierę zawdzięczał prawdopodobnie niezależności finansowej, rozległym powiązaniom towarzyskim oraz umiejętności współpracy z ludźmi i dochodzenia do kompromisów. Początkowo prezentował linię radykalnej opozycji wobec państwa polskiego, utrzymując potajemnie kontakty z UWO-OUN. Jednocześnie jednak był zwolennikiem pracy konstruktywnej i wykorzystywania przez UNDO wszelkich legalnych form działalności. Od 1931 r. dokonywała się stopniowo ewolucja jego poglądów politycznych, która doprowadziła do zerwania współpracy z OUN, a następnie wysunięcia oferty ugodowej wobec władz polskich. Łewyćkyj był jednym z autorów „normalizacji stosunków polsko-ukraińskich” w 1935 r., chociaż inaczej wyobrażał sobie realizację jej postanowień. Rząd w Warszawie nie darzył go jednak zaufaniem, toteż musiał odejść ze stanowiska prezesa partii. Jego tragiczny los po 17 września 1939 r. świadczył o tym, że miał rację postrzegając komunizm jako największe zagrożenie dla narodu ukraińskiego.

⁷⁷ Там само. – S. 267, 279, 282–283, 295.

⁷⁸ Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. Документи ГДА СБ України. – Київ, 2009. – С. 220–221.

⁷⁹ Рубльов О. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки XX ст.) / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К., 1994. – С. 188–189; Німчук І. 595 днів советським в'язнем / І. Німчук. – Торонто, 1950. – С. 112–113.

⁸⁰ Kot S. Listy z Rosji do Gen. Sikorskiego / S. Kot. – Londyn, 1955. – S. 189, 437.